

AYN RAND'IN FELSEFESİNDE SANATIN NELİĞİ VE PSİKO-EPİSTEMİK İŞLEVİ

Ahmet BEŞE*
Nevzat CAN**

Özet : Düşünerek eylemde bulunmak yaşamasının önkoşulu olduğu için, insan felsefeye ihtiyaç duyar. Metafizik, epistemoloji, etik ve estetik felsefenin temel disiplinleridir. Ruhun teknolojisi olan sanat, metafizik, epistemoloji ve etiğin ürünüdür. Sanat, gerçekliğin, bir sanatkârın metafizik değer yargılarına göre seçici bir tarzda yeniden yaratılmasıdır. Sanat, metafiziğin somutlaştırılmasıdır. Sanat, insanın kavramlarını bilincinin algısal düzeyine getirerek bu kavramların, algılar gibi doğrudan anlaşılmasını sağlar. Bu da, sanatın psiko-epistemik işlevidir ve sanatın insan hayatındaki önemi de bu işlevinden kaynaklanır. Sanatın temel amacı öğretmek değil göstermektir. Bir başka ifadeyle insanın doğasını ve evrendeki yerini temsil eden somutlaştırılmış bir imajı insanın karşısına koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, metafizik, etik, estetik, psiko-epistemik, soyutlama, nesnel gerçeklik.

Düşünmek ve eylemde bulunmak yaşayabilmesinin önkoşulu olduğu için, insanoğlu felsefeye ihtiyaç duymaktadır. Ancak insanın ihtiyaç duyduğu felsefe doğru olan felsefedir. Bir başka ifadeyle insan, realiteyle uyumlu olan felsefeye ihtiyaç duymaktadır. Felsefe insan yaşamında temel faktör olduğundan, onun aklını ve karakterini şekillendirdiği gibi, ulusların kaderini de şekillendiren asıl kuvvettir. Felsefe, insanların kabul ettiği felsefe tipine bağlı olarak, bunları iyi veya kötü yönde şekillendirir. Felsefe, insanın, varlığın ve insan-varlık ilişkisinin ana niteliklerini inceler. Sadece belli şeylerle uğraşan diğer bilimlerin aksine felsefe, evrende var olan her şeyle ilgilenir. Bilgi alanı içinde özel bilimler ağaçlardır, felsefe ise ormanı var eden topraktır.¹

Felsefenin insanlara söyleyeceği şey şudur: Doğal kanunlarla yönetilen ve bu nedenle istikrarlı, sabit, mutlak ve anlaşılması mümkün olan bir evrende mi yaşıyorsunuz yoksa anlaşılmaz bir kaos içinde, açıklanamayan mucizeler girdabında veya aklınızın kavrayamadığı, bilinmesi mümkün olmayan, kestirilemeyen bir ortamda mısınız? Etrafınızda gördüğünüz şeyler gerçek mi, yoksa onlar sadece bir illüzyon mu? Onlar, herhangi bir gözetenden bağımsız olarak mı vardılar, yoksa bir gözetenden tarafından mı yaratıldılar? Onlar, insan bilincinin nesnesi mi yoksa öznesi midirler? Onlar, görünüşte oldukları şey midirler yoksa bir dilek gibi, bilincinizin tek bir hareketi ile değiştirilebilirler

* Y.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD

** Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe ABD

¹ Ayn Rand, **Philosophy: Who Needs It**, New American Library, New York, 1982, s. 2

mi? Bu sorulara ne türden cevaplar verirseniz verin, hangi yargılara ulaşırsanız ulaşın, bunu izleyen başka bir soruyu cevaplama zorunluluğu içerisinde olacaksınız: Bunu nereden biliyorum? İnsan her şeyi bilen ve yanılmaz olmadığından, neyin bilgi olduğunu iddia edebileceğinizi ve hükümlerinizin geçerliliğini nasıl ispatlayacağınızı bulmak zorundasınız. İnsan, bilgiyi bir akıl işlemiyle mi elde eder, yoksa doğaüstü bir güçten gelen anlık bir ilham yoluyla mı? Akıl, insan duyularıyla sağlanan materyali tanıyan ve onu işleyen bir meleke midir, yoksa insanın beynine kendisi doğmadan önce yerleştirilmiş, doğuştan gelen fikirlerle mi beslenir? Akıl, gerçeği kavramaya muktedir midir yoksa insan, aklından daha üstün bir diğer idrak melekese mi sahiptir? İnsanoğlu kesinliği elde edebilir mi, yoksa sürekli şüphe içinde boğulmaya mahkûm mudur?

Yukarıdaki soruların birinci kısmı metafiziğin inceleme alanı içerisinde yer alırken; ikinci kısım sorular, insanın kavrama yollarını inceleyen epistemolojinin alanı içerisinde bulunmaktadır. Bu iki dal, felsefenin teorik temelini oluşturur. Üçüncü dal olan etik, felsefenin teknolojisi olarak kabul edilir; epistemoloji ve metafiziğe bağlıdır.² Etik, tüm varlıklar için değil, sadece insan için geçerlidir, fakat insan hayatının her alanında geçerlidir: Karakterlerinde, davranışlarında, değerlerinde, varlığın bütünüyle olan ilişkilerinde. Etik, insanın tercihlerine ve davranışlarına -yaşamın gidişatını belirleyen tercih ve davranışlara- yol gösteren bir değerler sistemini tanımlamaktadır. Etik sahada sorulacak olan sorular ise şunlardır: İnsan için iyi ve kötü olan nedir ve niçin? İnsanın asıl olarak ilgilendiği şey zevk peşinde koşmak mı yoksa acıdan kaçınmak mı olmalıdır? İnsan, hayatının amacı olarak kendini geliştirmeyi mi yoksa kendini yok etmeyi mi seçmelidir? v.b.

İnsanoğlu, nesnel dünyayı kavrama yollarını bilmedikçe, kendi doğasına ilişkin doğru bilgilere ulaşmadıkça, yaşadığı evrenin niteliğini ve ne yapması gerektiğini de bilemez. Bu nedenle etik ve estetik alanında karşısına çıkan ya da çıkacak olan sorunlara gelmeden önce, metafizik ve epistemoloji alanındaki temel sorunları çözümlüyip onları cevaplamaya çalışmalıdır.

Bu tür kaygıları temele alan Rand, varlığın önceliğine inanıyordu. Yani, varlığın düşünceden önce geldiğine, düşünen bir süje olsa da olmasa da varlığın var olduğuna ve bu durumun düşünceden bağımsız olduğuna inanıyordu. Bu düşüncelerinden dolayı Ayn Rand, ontolojik açıdan bir realist olarak kabul edilmektedir.³ Ona göre, dış dünya kendi başına vardır ve biz, düşünce ve duygularımızla onu değiştiremeyiz. Francis Bacon'dan alıntı yapan Rand, şöyle diyor: Doğa, yine doğanın kurallarına uyulursa kontrol altına alınabilir. İnsanın arzu ve isteği onu değiştiremez. İnsan, bir iş yaparken gerçekleştirdiği pratiği

² Michael B. Yang, M. D., **Reconsidering Ayn Rand**, Winepress Publishing, Enumclaw, 2000, s. 141

³ Douglas J. Den Uyl and Douglas B. Rasmussen (edit), **The Philosophic Thought of Ayn Rand**, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1986, s. 4

yalnızca doğal cisimler üzerinde yapabilir veya yapamaz. İnsan söz konusu işi yapamadığı zaman, doğa işin geri kalanını kendiliğinden yapar.⁴

Dünyanın ne ise o olarak var olduğunu ve herhangi bir yaratıcıya ihtiyacı olmadığını söyleyen Ayn Rand, objektif bir maddi realitenin varlığını vurgulamak için gösterdiği çabayı tekrar tekrar dile getirmektedir. Gerçekten de 'varlık vardır' ilkesi, onun felsefi sisteminin en önemli axiomlarından birisi olmuştur ve objektivist devrim için bir savaş çağlığı şeklinde çınlamaya başlamıştır. Hatta, Rand, Aristoteles gibi, özdeşlik ilkesini A A'dır şeklinde tanımlayarak realitede bir karışıklığın bulunmadığını ileri sürmektedir. Bir şey ne ise o'dur. 'Varlık vardır. Bu gerçeği anlamak bizi buna bağlı iki axiomin önüne getirir: İnsanın algıladığı şey var demektir ve kişi ancak bir bilince sahip olarak var olur, çünkü bilinç var olanı algılayabilme gücüdür. Eğer hiçbir şey var değilse bilinç de var olamaz. Bilinçlendirecek hiçbir şeyi olmayan bir bilinç, içten çelişkili ya da terimler arasında bir çelişmeyi ifade etmektedir. Kendinden başka hiçbir şeyin bilincinde olmayan bir bilinç de terimlerde bir çelişki dile getirir. Kendini bir bilinç olarak tanımlamadan ya da kimliklendirmeden önce, bir şeylerin bilincinde olması şarttır. Eğer algılıyorum dediğiniz şey var değilse, sizin sahip olduğunuz o şey de bilinç değildir.'⁵

Rand'ın varlık hakkında yapmış olduğu açıklamalara bağlı olarak doğal bir şekilde şu soru ortaya çıkar: Nasıl bilebiliriz? Eğer bir kişi, gerçekliğin doğasına ilişkin belli iddialarda bulunursa, bu ya ondokuzuncu yüzyılın mekanistik ve atomik kuramları şeklinde ya da yirminci yüzyılın kuantum mekaniği veya istatistiksel kuramlar şeklinde olur ki o zaman soru şu şekli alır: Kişi nasıl bilebilir? Rand'a göre yöntem akıldır. Onun akıldan kastettiği şey ise duyum artı soyutlamadır. İnsan, bilgi kazanamazsa var olmayı sürdüremez. Bilgiyi kazanmak için kullanabileceği tek araç akıldır. Akıl, duylardan gelen malzemeyi algılama, tanıma ve birleştirme gücüdür. Duyuların işi, insana varoluşun kanıtlarını getirmektir ama onları tanıma işi o insanın aklına aittir. Duyuları ona yalnızca bir şeyin var olduğunu söyler ama o şeyin ne olduğunu ona öğreten akıldır. Düşünmenin bütünü bir tanıma ve birleştirme sürecidir. Mantık denilen şey çelişkisiz tanıma sanatıdır. Çelişki var olamaz. Atom, neyse odur. Evren de öyledir. Onların herhangi bir parçası da bütün ile çelişemez. İnsanın oluşturduğu hiçbir kavram, eğer insan onu kendi bilgi hazinesiyle çelişkisiz biçimde birleştiremiyorsa, geçerli olamaz. Bir çelişkiyle karşılaşması demek, kişinin kendi düşüncesinde bir hata yaptığını itiraf etmesi demektir.⁶ Bir çelişkiyi sürdürmesi, kişinin aklını devreden çıkarması, kendini de gerçekliğin alanından uzaklaştırması olur.

Gerçeklik var olan şeydir; gerçek dışı var olamaz. Gerçek dışının var olduğunun kabul edilmesi, insan bilincinin içeriği olan varlığın reddidir ve bu

⁴ Francis Bacon, **Nowum Organum**, Çev. S. Ö. Akkaş, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 8

⁵ Ayn Rand, **Atlas Shrugged**, New American Library, New York, 1992, s. 929

⁶ Rand, a. g. e. s. 930

durum akli terk etme girişiminde ortaya çıkar. Doğru, gerçeğin bilinmesi ya da tasdik edilmesidir. Akıl insanın tek bilgi yoludur ve insanın doğru hakkındaki biricik ölçütüdür. İnsanların doğrulara ilişkin tek yargıları akıldır. Başkaları, akli kullanan insanların verdikleri hükümden ayrılıyorsa, son itiraz mahkemesi gerçekliktir. Düşünme diye adlandırılan o karmaşık, duyarlı, hayati süreci başarabilecek tek şey insan akıldır. Bu süreci onun kendi yargılarından başka hiçbir şey yönlendiremez. Mantık da dâhil, düşüncenin kategorileri ve kavramlar, bizim düşünmemizden bağımsız ve objektif bir realite hakkındaki duysal deneyimimize dayanan algılardan türemiştir.

Objektif bir realite ve realiteyi kavrama yetisi olan bilinç hakkındaki bu açıklamalardan sonra Rand'ın işi kendi etik sistemini geliştirmek oldu. Rand için etik de objektif bir gerçekliğe dayanmaktadır. O, şu şekilde bir akıl yürütmeye bulunur: Evrende bir tek temel seçenek vardır: Var olmak veya olmamak. Aslında bu seçenek varlıkların tek bir sınıfını ilgilendirir. Cansız maddenin varlığı koşulsuzdur, hayatın varlığı öyle değildir. Hayatın varlığı, belli bir eylem yönüne bağlıdır. Madde yok edilemez, varlığı ortadan kaldırılamaz ama biçim değiştirebilir. Sürekli bir alternatifle, ölüm kalım alternatifleriyle karşı karşıya kalan tek varlık, canlı organizmadır. Hayat, kendi varlığını sürdürme süreci ve kendi eylemini yaratma etkinliğidir. Bir organizma bu süreçte başarısız olursa ölür. Değer kavramını olanaklı kılan da yalnızca hayat kavramıdır. Her şey ancak canlı bir varlık açısından değerlendirilebilir. Canlı bir varlık için iyi ya da kötünden, faydalı ya da zararlıdan, güzel ya da çirkinden söz edilebilir.⁷

Hayvan, hayatını sürdürme teçizatına sahiptir. Duyuları ona otomatik bir eylem kodu verir. Neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu da otomatik olarak bilir. Yaşadığı süre boyunca, bilgisine dayanarak, otomatik güvenliğe sahip olarak, seçim hakkına sahip olmaksızın hareket eder. Kendi çıkarlarını görmezden gelmeye hakkı yoktur. Kötülüğü seçip de kendini yok etmeğe karar veremez.⁸ Oysa insanın otomatik bir sağ kalma kodu yoktur. İnsanın yeryüzünde yaşayan diğer canlı türlerinden farkı, alternatifler karşısında seçimleriyle hareket edebilme yeteneğinde aranmalıdır. İnsan, neyin iyi neyin kötü olduğu hakkında kendi doğasından hareketle uygulamaya koyacağı otomatik bir bilgiye sahip değildir. Hayatının hangi değerlere bağlı olduğunu, ne gibi eylemler gerektirdiği ona hazır olarak verilmemiştir. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu kendine özgü biricik varlık kılan özelliği, bilgi edinebilme ve belirli bir amaç doğrultusunda eylemde bulunabilme yetisinin olmasıdır. İnsan, dünya üzerinde yaşayan canlılar içerisinde bir bilince sahip olması ve sınırsız bilgi edinme kapasitesiyle en yüce varlıktır.⁹

⁷ Ayn Rand, **The Virtue of Selfishness**, New American Library, New York, 1964, s. 16

⁸ Rand, **Atlas Shrugged**, s. 927

⁹ Rand, **The Virtue of Selfishness**, s. 21

İnsana akıllı bir varlık denilmiştir ama Rand'a göre akıl, bir seçim meselesidir. İnsanın doğasının insana sunmuş olduğu alternatif, ya rasyonel olarak hareket eden bir varlık ya da intiharcı bir hayvan olmaktır. İnsan, kendi seçimiyle insan olmak ve hayatına kendi istencine dayalı olarak değer vermek zorundadır. Hayatına değer vermenin bir kereliğine değil, sürekli olması gerektiğini kendi seçimi olarak öğrenmek zorundadır. Başkalarının kendi yaşamları için yapmış olduğu seçimler sonucu ortaya çıkan değerlerle yetinip, kendi akli ve istencini bir kenara atmamalıdır. Kendine gerekli olan değerleri, kendi seçimi olarak keşfetmek, iyi eylemleri kendi seçimi olarak uygulamak zorundadır. Çünkü insanın bilinçli bir şekilde yapmış olduğu seçim sonucu kabul ettiği değerler kodu, ahlâk kodudur.¹⁰ Böyle bir sürecin sonucunda ortaya çıkmış olan ahlâki değerler doğrultusunda hareket eden insan, ahlâklı insan olarak değerlendirilebilir. Hiç şüphesiz, insana yaraşır bir ahlâk vardır ve insanın hayatı, kendi değerler ölçütüdür. Bu demektir ki Ayn Rand'a göre, rasyonel bir varlığın hayatına uygun her şey iyidir, onu yok edecek her şey kötüdür. İnsan doğasının gerektirdiği hayat düşünen bir varlığın hayatıdır. Güç kullanmakla ya da sahtekârlıkla yaşanan hayat değil, başarılarla yaşanan hayattır. İnsanın sağ kalmasının bedelini ödeyen tek şey vardır, o da akıldır.

Rand'a göre Objektivist etik, değer ölçütü olarak insan hayatını görür. Her bir bireyin etik amacı da onun kendi yaşamıdır. Herhangi bir insanın hedefi dünyada var olmaksızın, eylemlerini ve değerlerini insana uygun standartlara göre seçmesi, hayatını sürdürmesi, doyuma erdirmesi gerekir.¹¹ İnsanın akli sağ kalmasının temel aracıdır. Ancak hayatta kalmak için insanın eylemde bulunması gerekmektedir. Sağ kalabilmek için düşünerek eylemde bulunmak zorundadır. İnsan açısından 'olmak ya da olmamak' sorunu, 'düşünmek ya da düşünmemek' sorunudur. Bir insan, hayatta kalma görevini başarmak istiyor, hareketlerinin kendi hayatını tahribe yönelmesini istemiyorsa, amaçlarını, değerlerini ve eylem çizgisini seçmek zorundadır. Seçme işini başarabilecek tek yetisi de akıldır. Aklının kendisi için belirlemiş olduğu istikamette hareket eden insanın ulaşacağı nokta mutluluktur. Mutluluk, insanın değerlerine ulaşmasından kaynaklanan bilinç durumudur.

Rand'a göre felsefenin bu temel disiplinlerinden sonra sanatın incelenmesi anlamına gelen estetik karşımıza çıkmaktadır. Estetik, metafizik, epistemoloji ve etiğe dayanmaktadır.¹² İnsan bilgisi, felsefe denen kök üzerinde iki ana dal halinde gelişir. Bu dallardan biri fiziki dünyayı, insanın fiziki varlığıyla ilgili fenomenleri, diğeri ise insanı, insan bilinciyle ilgili fenomenleri inceler. Birinci dal soyut bilime yol açar. Soyut bilim, uygulamalı bilime veya mühendisliğe yol gösterir. Uygulamalı bilim ise teknolojiyi, maddi değerlerin

¹⁰ Harry Binswanger (edit), **The Ayn Rand Lexicon, Objectivism From A To Z**, A Meridian Book, New York, 1988, s. 312

¹¹ Ayn Rand, **For The New Intellectual**, New American Library, New York, 1961, s. 122

¹² Rand, **Philosophy: Who Needs It**, s. 4

fiilen üretimini olanaklı kılar. İkinci dal, birinciye benzer bir yönelimle sanatın ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Rand'a göre ruhun ya da bilincin teknolojisi olan sanat, metafizik, epistemoloji ve ahlâkın bir ürünüdür. Sanat, insan inşasının teknolojisidir, nihai ürünü yaratır ve model inşa eder.¹³ Daha ayrıntılı bir ifadeyle sanat öğretmez, sanat nihai amacın tam ve somut realitesinin nasıl olacağını teşhir eder. Sanatın şeyleri 'olabileceği ve olması gerektiği gibi' temsil etmesi, insanın bu şeylere gerçek yaşamda erişmesine yardımcı olur. Ama sanatın sağlamış olduğu bu yarar, sadece ikincil bir değerdir. Birincil değer, sanatın şeylerin *olması gerektiği gibi* olduğu bir dünyada yaşama deneyini insana tattırmasıdır. Bu deney, insan için yaşamsal bir öneme sahiptir.

İnsanın arzu ve ihtirasları sınırsız olduğundan, değerleri peşindeki çabası da ömür-boyu devam eden bir süreçtir. İnsanın değerlerinin yüksekliği arttıkça, mücadelesi de güçleşmektedir. İnsan öyle bir ana, öyle bir saate veya öyle bir zamana ihtiyaç duyar ki, bu zaman zarfında, görevini bitirmiş olduğu, değerlerinin başarılı bir şekilde elde edilmiş olduğu duygusunu yaşasın. Bu durum, daha ileri gitmek için enerji yahut yakıt elde edilen bir mola süresi gibidir. Sanat, insana bu yakıtı kazandırır. Bir insana kendi yaşam duygusunun nesnelleştirilmiş gerçekliğini görme ve onun üzerinde düşünme zevkini verir. O insanı, bir süreliğine kendi ideal dünyasında yaşatarak o dünyada bulunmanın zevkini tattırır. Bu dünya içerisinde bulunup da böyle söz konusu deneyimi tatmayan bir insan, bu deneyin anlamını, kendi yaşamına tercüme etmek üzere fiilen davranmayı seçebilir veya bu deneyin esinlendirdiği şekilde yaşamakta başarısız kalıp, yaşamının geri kalan kısmını bu esine ihanet etmekle geçirebilir. Ancak sonuç ne olursa olsun, sanat yapıtı, artık dokunulmaz bir varlık kazanmıştır. Kendi kendine yeterli tam bir varlıktır. Erişilmiş, gerçekleştirilmiş sabit bir olgudur. Adeta karanlık bir yol kavşağını aydınlatmak üzere dikilmiş ve 'bu olanaklıdır' diye ses veren bir işaret feneridir. Yine de sanatın doğası, insan yaşamındaki işlevi ve o muazzam psikolojik gücü hakkında çok az şey öğrenilmiştir. Oysa sanat, çoğu insan için büyük önem taşıyan, derin kişisel ilgi uyandıran bir fenomendir. Sanat, yazılı tarih öncesi de dâhil bütün uygarlıklarda var olmuş, insanın her adımına eşlik etmiştir.

Rand'a göre, insanlık, estetik dışındaki diğer bütün bilgi alanlarında mistik kâhinlerden rehberlik bekleme pratiğini terk edecek kadar olgunlaşmıştır. Estetikte bu pratik hâlâ tam anlamıyla geçerlidir ve giderek daha da aşikâr bir hale gelmektedir. Mistik kâhinin mesleğinin püf noktası anlaşılmazlıktır. Bu günün estetiğinde de anlaşılmazlık bir değer zannedilmektedir. İlkel vahşiler, doğal fenomenleri olduğu gibi kabul etmiş, bu fenomenlerin soruşturulamaz, analiz edilemez ve başka şeylere indirgenemez olduklarını zannetmiş, dolayısıyla onların kaynağını bilinmez cinlere atfetmişlerdir. Benzer şekilde

¹³ Gary Hull and Leonard Peikoff, **The Ayn Rand Reader**, Penguin Books, Middlesex, 1999, s.457

modern dünyanın epistemolojik vahşileri de sanatı olduğu gibi kabul etmiş, onun kaynağını soruşturulamaz, analiz edilemez ve başka bir şeye indirgenemez olarak düşündükleri özel bir tür bilinmez cinlere, bir başka ifadeyle kendi duygularına atfetmişlerdir.

Sanat üzerindeki felsefi ihmalin sürmesinin asıl nedeni, sanatın işlevinin bireysel olması; buna karşılık felsefeye genellikle birey düşmanlığının (Rand'ın ifadesiyle altruizmin) egemen olmasıdır. Sanat, gerçekliğin toplumsallaşması olanaklı olmayan bir yönüne aittir. Bu yön evrenseldir yani bütün insanlara özgüdür. Kolektif olmayan bu yön insan bilincidir.

Bir sanat yapıtının ayırt edici özelliklerinden biri hiçbir pratik, maddi amaca hizmet etmemesi, başlı başına bir amaç olmasıdır. Bir sanat yapıtı düşünme, bir hayal etme hali yaratmaktan başka bir amaca hizmet etmez. Bu halin zevki öylesine şiddetli, öylesine kişiseldir ki, insan bu hali başka hiçbir amaca araç olmayan bir ilke gibi benimser, başlı başına yeterli bir deney gibi yaşar. Bu hali çözümlenmesi istendiğinde rahatsız olur, böyle bir isteği yerine getirmemekte genellikle direnir. Bu öneri ona kendi kimliğine, en derin asli benliğine karşı yapılmış bir saldırı gibi görünür. Oysa hiçbir insan duygusu nedensiz ve indirgenmez değildir. Sanatın yarattığı şiddetli duygu da ne nedensiz olabilir, ne indirgenmez olabilir, ne de duyguların (dolayısıyla değerlerin) kaynağından, yani yaşayan bir varlık olarak insanın ihtiyaçlarından bağımsız olabilir. Sanatın bir amacı vardır ve insani bir ihtiyacı karşılar. Ancak sanatın karşıladığı bu ihtiyaç, maddi bir ihtiyaç değil, insan bilincinin duyduğu bir ihtiyaçtır. Sanat, insanın hayatta var kalması işiyle bağlantılıdır. Sanatın hayatla olan bu bağlantısı, hayatta var kalmanın fiziki yönüyle değil, söz konusu fiziki yönün başarısını olanaklı kılan diğer yönüyle, yani bilincin korunması ve var kalması boyutuyla bağlantılıdır.¹⁴

Sanatın kaynağı, insanın bilgilenme yeteneğinin kavramsal olması olgusundadır. Yani insanın bilgi elde etmek ve eylemlerini yönlendirmek için tek tek algılardan değil, soyutlamalardan hareket ettiği gerçeği sanatın ortaya çıkış nedenidir. Bu nedenle sanatın doğasını ve işlevlerini anlamak için kavramların doğası ve işlevleri anlaşılmalıdır.

Bir kavram, spesifik bir veya birkaç karakteristiğe göre soyutlanmış ve belirli bir tanım altında birleştirilmiş iki ya da daha fazla birimi temsil eden zihinsel bir bütünlüktür. İnsan, algısal materyali kavramlar içinde, kavramları geniş ve daha geniş kavramlar içinde organize ederek sınırsız miktardaki bir bilgiyi kavrayıp göz önünde tutabilir. Kavramlar, verili herhangi bir anda sırf algısal olan kapasitenin izin vereceğinden çok daha fazla veriyi, insanın bilinçli haberdarlığının odağına getirebilir, ancak insanın algısal olarak farkındalığının odağı sınırlıdır. Dört veya beş birimi (örneğin beş ağacı) göz önüne getirebilir,

¹⁴ Ayn Rand, **The Romantic Manifesto**, New American Library, New York, 1975, s.17

ama yüz ağacı veya on ışık yılı mesafeyi göz önüne getiremez. Bu tür bilgiyi işleyebilmesi için var olan tek kapasitesi kavramsal yeteneğidir.¹⁵

İnsan, kavramları dil aracılığıyla elde tutar. Özel isimler hariç, kullandığımız her kelime bir kavramı temsil eder, yani sınırsız sayıda belirli bir tür somutluk yerine geçer. Matematikte (eksi sonsuzdan artı sonsuza) kullanılan bir sayı dizisi gibi, bir kavram da, her iki yönü açık bir dizidir ve o kavramla işaret edilen o özel tür birimlerin hepsini içerir. Örneğin, 'insan' kavramı, halen yaşayan, geçmişte yaşamış, gelecekte yaşayacak bütün insanları içerir. Bu o kadar büyük sayıda insandır ki, onları incelemek ve haklarında bir şey keşfetmek bir yana hepsinin görsel olarak algılanması bile olanaksızdır.

Dil, soyutlama yoluyla elde edilmiş olan kavramları somutluklara dönüştürerek -veya daha hassas terimlerle söylenirse, soyutlamaları somutlukların psiko-epistemik eşdeğerlerine dönüştürerek, uğraşılacak spesifik birimlerin sayısını azaltma- psiko-epistemik işlevini yerine getiren görsel-işitsel bir semboller sistemidir. Bir çocuğun konuşmasından bir bilim adamının konferansına kadar, herhangi bir yerde geçen bir cümledeki muazzam kavramsal bütünleştirmeyi göz önüne alın. Basit, ostensif (göstererek yapılan) tanımdan başlayarak, gitgide yükselen kavramlara ulaşan, hiçbir bilgisayarın alamayacağı kadar karmaşıklaşan bir bilgi hiyerarşisi oluşturan uzun kavramsal zinciri düşünün. İnsanın gerçeğe ilişkin bilgisinin elde edilip korunması ancak bu zincirler aracılığıyla olanaklıdır. Yine de bu durum, insanın psiko-epistemik görevinin daha basit olan kısmıdır, daha zor olan diğer kısım, bu bilgisinin uygulanmasıdır. Bir başka ifadeyle somut bir şekilde ortaya çıkan olguların değerlendirilmesi, amaçların seçilmesi ve buna uygun olarak eylemlerin yönetilmesidir. Bunu yapmak için insanın başka bir kavramlar zincirine ihtiyacı vardır. Bilgisel zincir olan birinci kavramlar zincirinden türeyip ona bağlı olan, ama ayrı ve bir anlamda daha karmaşık olan bu zincir bir normatif soyutlamalar zinciridir.

Bilgisel soyutlamalar, somut bir şekilde ortaya çıkan olguları teşhis ederken, normatif soyutlamalar bu olguları değerlendirip, bir değerler seçeneği ve bir eylem çizgisi emreder. Kavramlaştırarak bilgi elde etme amacıyla yapılan soyutlamalar, neyin var olduğu konusunda ilgilidir. Oysa normatif soyutlamalar, insanın seçeneğine açık olan alanlarda neyin var olması gerektiğini konu edinir. Metafizik, bir başka ifadeyle realitenin asli doğasıyla uğraşan bilgi, insanın en geniş soyutlamalarından oluşur. Bu soyutlamalarda o kadar büyük bir miktar ve o kadar uzun bir kavramlar zinciri söz konusudur ki, hiçbir insan, metafizik soyutlamaların tamamını o anki bilinçli farkındalığının odağında tutamaz. Ama kendisine rehberlik etmesi için o bütüne, o farkındalığa ihtiyacı vardır. Onları bilincinin odağına tam olarak getirebilme gücüne ihtiyacı vardır. İşte sanatın insana kazandırdığı güç budur.

¹⁵ Rand, a. g. e. s.17

Sanat, gerçekliğin bir sanatkârın metafizik değer-yargılarına göre seçici tarzda yeniden yaratılmasıdır.¹⁶ Yeniden yaratılan sanat, gerçekliğin insanın kendisi ve varlığıyla ilgili görüşlerini temsil eden yönlerini soyutlar ve bütünleştirir. Bir sanatçı, sonsuz miktardaki somutluklardan tek tek bağlantısız ve görünüşte çelişkili durumlardan, eylemlerden ve varlıklardan kendisine metafiziksel açıdan temel olarak görünenleri soyutlar ve onları yeni ve tek bir somutlukta bütünleştirerek bu soyutlamaya bir beden, bir kimlik kazandırır. İşte bu beden, sanat yapıtıdır.

Sanat, metafiziğin somutlaştırılmasıdır. Sanat, insanın kavramlarını bilincinin algısal düzeyine getirerek bu kavramların, algılar gibi doğrudan anlaşılmasını sağlar.¹⁷ Bu da, sanatın psiko-epistemik işlevidir ve sanatın insan hayatındaki önemi de bu işlevinden kaynaklanır.¹⁸ Nasıl ki dil, soyutlamaları, somutlukların psiko-epistemik eş değerlerine dönüştürerek ya da kelimelendirerek, uğraşılacak belirli birimlerin sayısını azaltma işlevini yapmaktaysa; benzer şekilde sanat, insanın metafizik soyutlamalarını somutluklara dönüştürerek, insanın doğrudan algısına konu olabilecek belirli varlıklar haline getirir. Bu nedenle, Ayn Rand'a göre 'sanat evrensel dildir' sözü boş bir metafor olmayıp sanatın psiko-epistemik işlevi açısından doğrudur.

Sanatta söz konusu olan psiko-epistemik sürecin en iyi izahını, özel bir sanatın belirli bir yönünde görebiliriz: Bu da edebiyattaki tanımlama ya da tavsif etkinliğidir. İnsan karakteri –sayısız potansiyelleriyle, erdemleriyle, kötülükleriyle, tutarsızlıklarıyla, çelişkileriyle- o kadar karmaşıktır ki, insan, kendi kendisinin en çetin bilmecesidir. İnsanı karakter çizgilerinden soyutlayıp, onları –bütünüyle bilgisel soyutlamalar halinde de olsa- bütünleştirmek çok zordur. Bu soyutlamaların hepsini karşımızdaki bir insanı anlamak amacıyla kullanmak üzere zihinde taşımak daha da zordur. Örneğin, Cervantes'in Don Kişot karakterini düşündüğümüz zaman söz konusu karakterin belirli bir türden sayısız insanın sahip olduğu çok sayıda özelliğin, sayısız kere gözlemlenip değerlendirilmesinden oluşturulmuş bir soyutlamanın somutlaştırılmış hali olduğunu görürüz. Cervantes, bu insanların asli kişilik çizgilerini soyutlayıp, bu çizgileri tek bir karakterin somut biçiminde bütünleştirmiştir.

Normatif soyutlamalara –ahlâki ilkelerin tanımlanmasına, insanın ne olması gerektiğinin belirlenmesi görevine- gelince, gereken psiko-epistemik işlem daha da zordur. Bu görev, yıllar süren bir çalışma gerektirir ve varılacak sonuçların iletilmesi, sanatın yardımı olmaksızın hemen hemen olanaksızdır. Ahlâk üzerine yapılan çoğu kuramsal tartışmanın kısırlığı, hiçbir yere vardırılmayı, çoğu insanın bu tür tartışmalardan sıkılmasının nedenidir. Ahlâki

¹⁶ Leonard Peikoff, **Objektivism: The philosophy of Ayn Rand**, A Meridian Book, New York, 1993, s. 417

¹⁷ Chris Matthew Sciabarra, **Ayn Rand, The Russian Radical**, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1995, s. 205

¹⁸ Rand, **The Romantic Manifesto** s. 20

ilkeler, somutlaştırılmadığı zaman insanların zihinlerinde boşlukta asılı soyutlamalar halinde kalır. Bu ilkeler, insanların önlerine bir türlü kavrayamadıkları bir amaç koyup, ruhlarını bu amaç doğrultusunda yeniden şekillendirmelerini ister. Oysa nasıl uygulanacağı tam olarak bilinmeyen ahlâki ilkeler, insanları tanımlanması olanaklı olmayan bir ahlâki suçluluk duygusunun yükü altında bırakır. Bu durum açıkça göstermektedir ki sanat, ahlâki bir idealin iletimi için vazgeçilmez ortamdır.¹⁹ Ancak bu açıklamalardan sanatın felsefenin yerini alacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Kavramsal bir ahlâk kuramına sahip olmayan bir sanatkâr, ideal olanı, başarılı bir imaj halinde somutlaştırılmaz ama sanatın yardımcı olmaksızın ahlâk da, kuramsal mühendislik pozisyonunda kalır. Çünkü sanat, model inşâ edicidir. Ahlâki değerler, sanatla ayrılmaz bir biçimde içiçedirler. Ancak bu değerler, nedensel bir belirleyici olarak değil, sadece bir sonuç olarak sanatın içindedirler. Sanatın birincil odağı metafiziktir, ahlâk değil. Sanat, ahlâkın uşağı değildir; sanatın temel amacı ne eğitmek, ne değiştirmek, ne de bir şey tavsiye etmektir. Sanatın temel amacı öğretmek değil, göstermektir.²⁰ Bir başka ifadeyle insanın doğasını ve evrendeki yerini temsil eden somutlaştırılmış bir imajı insanın karşısına koymaktır.

Her metafizik konu, insan davranışlarında, dolayısıyla ahlâkta mutlaka büyük bir etki yaratacaktır. Benzer şekilde her sanat yapıtı, -bir temaya sahip olduğu için- izleyicisinde mutlaka bir etki yaratacak, ona bir mesaj iletacaktır. Fakat bu etki ve bu mesaj sadece ikincil sonuçlardır. Çünkü sanat, hiçbir didaktik amacın aracı değildir.²¹ Bir sanat yapıtı ile bir ahlâk oyunu veya bir propaganda posterini arasındaki fark buradadır. Bir sanat yapıtının büyüklüğü, temasının evrenselliğindeki derinlik oranındadır. Rand'a göre sanat, harfiyen nakletme aracı da değildir. Bir sanat yapıtı ile bir gazete haberi veya bir fotoğraf arasındaki fark da burada ortaya çıkmaktadır.

Verili herhangi bir sanat yapıtında ahlâkın yeri, sanatkârın metafizik görüşlerine bağlıdır. Eğer bir sanatkâr, -bilinçli veya bilinçaltına bağlı olarak- insanın irade gücüne sahip olduğu öncülünü kabul ediyorsa; bu öncül, onun yapıtını bir değer yönelimine (romantisizme) götürür. Eğer insan, kaderinin kendi kontrolü dışındaki güçlerce çizildiği öncülünü kabul ediyorsa, bu öncül, o sanatkârın yapıtını bir anti-değer yönelimine (naturalizme) götürecektir. Determinizm içindeki felsefi ve estetik çelişkiler, bu bağlamda konu dışıdır. Aynı şekilde, bir sanatkârın metafizik görüşlerinin doğruluğu veya yanlışlığı, sanat olarak sanatın doğasını ilgilendirmez. Bir sanat yapıtı, ya peşinde olunması gereken değerleri stilize ederek insana gösterebilir ve somutlaştırılmış bir görüntüyle karşısına koyabilir, ya da insanın çabalarının boşuna olduğunu söyleyip, nihai kaderi olarak yenilginin ve ümitsizliğin somutlaştırılmış

¹⁹ Binswanger, a. g. e. s. 39

²⁰ Ronald E. Merrill, **The Ideas of Ayn Rand**, Open Court, Chicago and La Salle, Illinois, 2003, s. 123

²¹ Rand, **The Romantic Manifesto**, s. 22

görüntüsü olarak kalır. Her iki halde de estetik araçlar -meydana gelen psiko-epistemik süreçler- aynıdır.

Kuşkusuz bu iki tarzın realitede yol açacağı sonuçlar farklı olacaktır. İnsan, içerisinde bulunduğu dünyadaki etkinlikleri esnasında karşısına çıkan seçeneklerin çokluğu ve karmaşıklığı yanında, başarılarının kısa süreli neşesi ile başarısızlıklarının uzun süren hüznü arasında gidip gelirken perspektifini ve kendi kanaatlerinin gerçekliğini kaybetmek tehlikesiyle her an karşı karşıya kalabilir. Unutmamalıdır ki, soyutlamalar maddi varlıklar olarak var değildirler. Soyutlamalar, insanın var olan şeylerin farkına varmak ve onlardan haberdar olmak için kullandığı epistemolojik yöntemlerdir. Oysa maddi varlıklar olarak var olan şeyler, somutluklar ya da söz konusu soyutlukların somutluklara aktarılmış halidir. Gerçekliğin ikna edici, dayanılmaz gücünün tam olarak elde edilebilmesi için, metafizik soyutlamaların insanın karşısına somutluk biçiminde çıkarılması gerekir.

İnsanın felsefi bir rehberliğe, ve doğrulanmaya ya da ilhama ihtiyacı olduğu bir anda şu iki sanattan hangisine yönelebileceğini düşünmek gerekir: 1. Eski Yunan sanatı, 2. Ortaçağ sanatı. Sanat, iki kuvvetin birleşik etkisine sahiptir: Soyut düşünce ve doğrudan gerçeklik. Dolayısıyla, insanın hem zihnine, hem de duygularına aynı anda hitap eder ve ulaşır. Bu iki kuvvetin birleşik etkisi göz önünde bulundurularak yukarıdaki iki sanattan birincisi için denilebilir ki o, felaketlerin geçici olduğunu; yüceliğin, güzelliğin, kuvvetin, kendine-güvenin, insan için olması gereken, doğal bir durum olduğunu ifade eder. İkincisi ise mutluluğun geçici ve kötü olduğunu, insanın ebedi bir cehennem zebanilerince kovalanan çarpık, kuvvetsiz, sefil bir günahkâr olduğunu söyler. Bu iki sanat türünün yaşattığı deneyimlerin sonuçları ortadadır. Tarih, onların pratik olarak sergilendiği yerdir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sanatın insan için neden bu kadar derin bir kişisel öneme sahip olduğu belirginleşmiş olmalıdır. Sanat, -bir sanat yapıtının, insanın gerçeklikle ilgili kendi temel görüşlerini destekliyor veya inkâr ediyor olması durumuna göre- bilincin etkinliğini onaylar veya reddeder. Sanat denen bu ortamın anlamı ve gücü işte bu derece büyüktür. Fakat bugün sanatı pratiğe geçirenlerin çoğu, yaptıkları şeyin doğasını bilmediklerini övünerek söylemeyi mesleki hüner zannederler.

Abstract : Human being needs philosophy because thinking practice precondition of his survival. Metaphysics, epistemology, ethics and esthetic are fundamental disciplines of philosophy. Art that is technology of soul is a production of metaphysics, epistemology and ethics. Art is a selective re-creation of reality according to an artist's metaphysical value-judgments. Art is a concretization of metaphysics.

Art brings man's concepts to the perceptual level of his consciousness and allows him to grasp them directly, as if they were percepts. This is the psycho-epistemic function of art and the importance of art in man's life is based on this function. The basic purpose of art is not to teach, but to show. In other words it is to hold up to man a concretized image of his nature and his place in the universe.

Key Words: Philosophy, metaphysics, ethics, esthetic, psycho-epistemic, abstraction, objective reality.

Kaynakça

- Ayn Rand, **Atlas Shrugged**, New American Library, New York, 1992.
-----, **For The New Intellectual**, New American Library, New York, 1961.
-----, **Philosophy: Who Needs It**, New American Library, New York, 1982.
-----, **The Romantic Manifesto**, New American Library, New York, 1975.
-----, **The Virtue of Selfishness**, New American Library, New York, 1964.
Chris Matthew Sciabarra, **Ayn Rand, The Russian Radical**, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1995.
Douglas J. Den Uyl and Douglas B. Rasmussen (edit), **The Philosophic Thought of Ayn Rand**, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1986.
Francis Bacon, **Nowum Organum**, Çev. S. Ö. Akkaş, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999.
Gary Hull and Leonard Peikoff, **The Ayn Rand Reader**, Penguin Books, Middlesex, 1999.
Harry Binswanger (edit) , **The Ayn Rand Lexicon, Objectivism From A To Z**, A Meridian Book, New York, 1988.
Leonard Peikoff, **Objektivizm: The philosophy of Ayn Rand**, A Meridian Book, New York, 1993.
Michael B. Yang, M. D., **Reconsidering Ayn Rand**, Winepress Publishing, Enumclaw, 2000.
Ronald E.Merrill, **The Ideas of Ayn Rand**, Open Court, Chicago and La Salle, Illinois, 2003.